

El cuc de terra

(ALDC, VII, 1562. El cuc de terra)

El *cuc de terra* és un ‘insecte que té el cos tou, cilíndric, dividit en segments; viu sota terra durant el dia i surt de nit i s'alimenta de les partícules orgàniques que engoleix amb la terra; emet secrecions intestinals formant petits munts sota el sòl; gènere *Lumbricus*'. El nom *cuc*, documentat des del s. XIII, pot tenir un valor general i s'aplica al que fila seda, al dels cadàvers, al de la farina, al de la carn, al que danya les collites, etc. (var. *cuca* [f.] 48, 106); el que ens ocupa (doc. s. XVIII) porta sovint el determinant *de terra* (var. *cuc terrer* 16, 45, *cuc terròs* 76, der. amb el suf. -er i -ós, respectivament), pel medi en què viu (com passava en llat., que a VERMIS afegia TERRENUS, TERRESTRIS, TERRAE), però se'n coneixen d'altres: *cuc merdisser* 25 i *cuc del fem* 108, per freqüentar llocs d'excrements, formats amb adjunts der. de *merda* (< MĒRDA), amb el suf. reforçat -isser, i der. de FĪMUS, respectivament; *cuc bover* 39, pel fet d'anar per terra, com els caragols bovers; *cuc d'aigua* 60 o d'auia 159, perquè surt quan plou (23); *cuc de parallova* 82, perquè serveix com esquer que posen a les lloses de caçar ocells, format amb el present d'indicatiu de *parar* ‘posar en disposició de funcionar’ (< PARĀRE) i *llova* (< lloa < llosa < *LAUSA); *cuc de gram* 124, perquè li agraden els llocs humits on creix el gram.

El *verm de terra* (s. XIV), com l'oc. *vèrm de terra*, o simplement, *verm* 6, 9, deriva del llat. VERMIS (< VERME, amb caiguda de la -E; en cat. ant. també es coneixia la var. *verme* [s. XIII], provinent de la var. llat. VERMEN, que feia el pl. *vèrmens*). *Furga* és un deverbial de *furgar*, del llat. vg. *FŪRĪCARE ‘escorcollar com una fura’, der. del llat. FŪR ‘lladre’. *Tartanya* (s. XIX), amb la var. *tartanyera* 69 (amb un suf. àton com en *arànyera*, *sól·lera*, *mèrlera*, etc.) i els *m. tartany* 116, 117, 119, 120, 123 (var. amb repercussió de bategant *tartarany* 121 i, amb apòcope vocàlica, *tartrany* que trobem en el lleidatà Santamaria, 1919 i 1927, cf. Veny, 2018 b i 2019) i *tartall* 65, amb canvi de suf. (-all < -ACULU), es resisteixen a una interpretació plausible: el DCVB proposa una fusió de *tartuga* (perquè s'amaga sota terra) i *aranya* (per una hipotètica semblança de les bestioles), que cal rebutjar; mentre que el DECat descarta un *TERRITANEUS, per dificultats morfològiques, però s'esforça per defensar un *TERMITANEUS, der. de TERMES, TERMITIS, var. del llat. cl. TARMES ‘cuc que menja la fusta i la carn’ per homonimització amb TERO ‘capolar, moldre, trossejar’ (el pas a *tartany* obeiria a una apòcope). *Papaterra* és

un compost de *papa* i *terra*: *papa* és el present d'indicatiu de *papar*, del llat. PAPPARE ‘menjar’, que era entre els romans un “terme pintoresc i acriaturat” (DECat); el compost és paral·lel a mots com *papamosques*, *papaorelles*, *papaestisores*, etc., i pot manifestar-se en forma de pl. (*papaterres* 56, 131) o com a resultat d'una interferència amb l'arag. o cast. (*papaterra* 137, 138, *papatierres* 132, 134) modificat amb una homonimització que al·ludeix al caràcter tou, “tierno”, del cuc (*papatierna* 139). *Llambric*, si no és el resultat del llat. tardà *LIMBRĪCUS, a través de *llembric* 100 (var. *llembric de terra* 100), des d'un ant. *lembric* (s. XIV), podria constituir una centralització de *llembric* 3, 93, 114 (< LŪMBRĪCUS), *llembri* 83, 84 ho seria de *llembri*, i *llembriol* (s. XVIII), de *llembriol* 175, 182 (var. *llembriol* 87, 94, per l'alternança de -ol/-o) com el canvi de *clotell* > *clatell* (cf. Veny, 1999 c). Semblantment el llat. tardà LUMBRICIA seria l'origen de *llembriçia*, *llembrixa* 155, 157 (cf. cast. *llembrija*), amb les var. *llembriçia* 166, *llembriçia* 162, 189; *llembri*[θ] 138 és tributària del cast., amb la seva adaptació *llembriu* 154, pròpia d'una població bilingüe que fa una correspondència de fonemes semblant a cast. *perdiz* = cat. *perdiu*.

Altres mots locals: *embuderó* 167, var. de *buderó*, der. de *budell* < BOTĒLLUS, potser del llat. vg. *BŪTELLUS ‘budell, embotit, botifarra’ (“buderó o llembriol”, Pla, 1880); *sanguissola de terra* 160, traspàs semàntic del nom de la sangonera distingit amb un determinant (← adaptació del cast. *sanguijuela* < *SANGUISUGIOLA, dim. de SANGUISUGIA); *candela* 38 (< llat. CANDĒLA), pel caràcter allargat de l'insecte; alg. *tiringoni* 85, pres del logudorès i sasserès *tilingoni* (Corbera, 2000: 108) i no “potser der. de *tiringa* < *tira*” (DECat).

Per a comentaris sobre els noms romànics, veg. Carpitelli, 2009.

Pel que fa a la distribució areal, *cuc* o *cuc de terra* s'estén pel bal. i el cat. or., tret d'una part del ross. amb *verm de terra*, arribat des de l'oc.; el cat. occ. se'n separa amb diversitat de significants: *llembric*, *tartanya* i *papaterra* en cat. nord-occ.; *furga*, *llembriçia* i *llembriol* en val.; l'alg. *tiringoni* és un manlleu al sard i al sasserès.

Quant a la relació amb la normativa, *cuc de terra*, *verm*, *tartany*, *papaterra* i *llembric* ja figuren al DG₁, 1932; *tartanya*, des del DIEC₁, 1995, i *llembriol*, des del DIEC₂, 2007.